

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Kogentnost právních norem dle nového občanského zákoníku

Nový občanský zákoník umožňuje větší míru smluvní svobody než jeho předchůdce, což je jistě pozitivní jev. O to více je však důležitější otázka, která ustanovení NOZ jsou kogentní a jak tuto skutečnost poznat. S tím souvisí i forma sankcí za nepřípustné odchýlení se od kogentní právní normy - NOZ preferuje spíše relativní než absolutní neplatnost, nicméně i v tomto směru zavádí i kategorii tzv. zdánlivého právního jednání, ač ve skutečnosti o zdánlivost v pravém slova smyslu nejde.

Pro **rozišení dispozitivních a kogentních norem** je v § 1 odst. 2 NOZ zvolena - podobně jako v OZ - generální klauzule. NOZ ovšem volí konkrétnější formulace než OZ, neboť posuzování kogentnosti z „povahy ustanovení“, jak to požadoval § 2 odst. 3 OZ, není příliš šťastné a může vést k některým absurdním závěrům. Příkladem může být např. dovozování kogentnosti zákonné sazby úroků z prodlení v občanskoprávních vztazích, jak to učinil Nejvyšší soud ČR v R 26/2006, což se setkalo s oprávněnou kritikou teorie i praxe.

Konkrétně z § 1 odst. 2 NOZ vyplývá, že si osoby mohou ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona, nedojde-li tím k porušení:

- **výslovného zákonného zákazu** (v tom není žádný rozdíl oproti stávající úpravě, neboť o vyjádření obecného principu, že co není zakázáno, je dovoleno);
- **dobrých mravů** (jde samozřejmě poněkud „pružný“ pojem, nicméně kategorie dobrých mravů je v soukromém právu ustálena a právní praxi by neměla ani do budoucna činit větší potíže);
- **veřejného pořádku** (dle důvodové zprávy veřejný pořádek „prostupuje celé právo a zahrnuje pravidla, na nichž leží právní základy společenského řádu zdejší společnosti“, jde tedy např. o právní pravidla stanovící, jak vzniká manželství nebo které věci jsou nemovité);
- **práv týkajících se postavení osob**, včetně práva na ochranu osobnosti (zde jsou důvody zcela pochopitelné, proto netřeba bližšího komentáře).

Jak poznáme zákonný zákaz?

Otázka možná poněkud jednoduchá, ale jenom na první pohled. Dle důvodové zprávy k NOZ je „výslovný zákonný zákaz“ formulován buď (i) slovy „**zakazuje se**“ nebo (ii) výslovným stanovením důsledku odklonu od kogentního ustanovení **poukazem na neplatnost** ujednání nebo (iii) stanovením, že k závadnému ujednání **se nepřihlíží**. Zejména posledně jmenovaná kategorie je tedy určité novum, ke kterému se ještě níže dostaneme.

Následky nepřipustného odchýlení se od kogentních právních norem

Jaký je tedy důsledek toho, když se strany od zákona nepřipustně odchýlí? Dle OZ to v zásadě byla absolutní neplatnost § 39 OZ. Nový občanský zákoník se snaží absolutní neplatnost potlačit, proto **primárně půjde o neplatnost relativní** (ta je v NOZ obecně preferována), a v některých případech přeci jenom o neplatnost absolutní. Třetí možností je závěr o tzv. zdánlivém právním jednání, což je ovšem zjevně pouze „převlečená“ absolutní neplatnost (jak už jsem slíbil, níže tuto kategorii ještě blíže rozebereme).

Právní jednání, které „pouze“ odporuje zákonu, jakož i jednání přičící se dobrým mravům, bude podléhat **relativní neplatnosti podle § 580 NOZ**. Pokud by některé jednání nejen odporovalo zákonu, ale *současně* „zjevně narušovalo veřejný pořádek“, šlo by o **neplatnost absolutní podle § 588 NOZ**. Sankce absolutní neplatnosti by se aplikovala též v případě, kdy by se právní jednání „zjevně“ přičilo dobrým mravům.

Tzv. zdánlivé právní jednání

V případě tzv. **zdánlivého právního jednání** se v obecné rovině jedná o situace, kdy podle zákonodárce o právní jednání vůbec nejde (a nelze tedy nově ani hovořit o neplatnosti takových jednání). Dle NOZ o právní jednání nejde, chybí-li vůle jednajících osoby (§ 551 NOZ), nebo nebyla-li zjevně projevena vážná vůle (§ 552 NOZ) či nelze-li jeho obsah pro neurčitost nebo nesrozumitelnost zjistit ani výkladem (§ 553 NOZ). Ke zdánlivému právnímu jednání se dle § 554 nepřihlíží. Potud vše i z teoretického hlediska zcela v pořádku.

Právě v souvislosti s kogentností, resp. dispozitivností právních norem ovšem zákonodárce vytvořil ještě **další typ zdánlivých právních jednání**, u kterých zjevně nejde o vady vůle či o nemožnost zjistit jejich obsah. V důvodové zprávě je totiž mj. výslovně uvedeno, že **zdánlivá právní jednání (ujednání) zákon „zpravidla označuje tak, že se k nim nepřihlíží“**. Ačkoliv tedy NOZ ve svém § 554 normuje pouze vztah implikace (je-li jednání ve smyslu § 551 až 553 NOZ zdánlivé, pak se k němu nepřihlíží), z důvodové zprávy jednoznačně vyplývá, že jde o vztah ekvivalence (platí též obráceně, že pokud se dle zákona k některému právnímu ujednání nepřihlíží, jde o zdánlivé právní jednání).

Nelze se ubránit dojmu, že si tímto „inverzním“ typem zdánlivosti právního úkonu zákonodárce kompenzuje důsledky svého možná až příliš aktivního „boje“ proti absolutní neplatnosti, neboť z jednotlivých příkladů níže je zřejmé, že obsahově nejde o zdánlivé (nevážné, nesrozumitelné) právní jednání, ale naopak zcela jednoznačně projevenou vůli, kterou ovšem zákonodárce nechce z důvodu ochrany jedné smluvní strany připustit.

Tak například (ustanovení o nepřihlížení k jednotlivým ujednáním jsou v NOZ desítky):

- nepřihlíží se k ujednáním odchylovajícím se od ustanovení zákona stanovených **k ochraně spotřebitele** (§ 1812 odst. 2 NOZ);
- nepřihlíží se k prohlášení o započtení učiněném pod podmínkou nebo s doložením času (§ 1983 NOZ);
- nepřihlíží se k ujednání umožňujícímu pronajímateli bytu, ve kterém nájemce bydlí, vypovědět nájem z důvodu změny vlastnictví (§ 2224 NOZ);
- nepřihlíží se k ujednání ukládajícímu nájemci bytu či domu povinnost **zaplatit pronajímateli smluvní pokutu**, ani k ujednání ukládajícímu nájemci povinnost, která je vzhledem k okolnostem zjevně nepřiměřená (§ 2239 NOZ);
- nepřihlíží se k vyjmenovaným ujednáním odchylovajícím se **v neprospěch obchodního zástupce** (§ 2519 odst. 2 NOZ);

- nepřihlíží se k omezení povinnosti dopravce k náhradě újmy na zdraví (§ 2580 NOZ);
- nepřihlíží se k ujednání, která **vylučují nebo omezují odpovědnost poskytovatele zdravotních služeb** za to, že splní své povinnosti s péčí řádného odborníka (§ 2645 NOZ);
- nepřihlíží se k ujednání, které by umožnilo postoupit právo na důchod jinému (§ 2704 NOZ - pohledávku splatné dávky však postoupit lze);
- nepřihlíží se k výpovědi životního pojištění ze strany pojistitele (§ 2805 NOZ).

Závěr

Uvolnění smluvní volnosti v NOZ lze jistě přivítat, neboť se tím snížila míra státního dirigismu přežívajícího ještě z dob socialismu. Logicky však některé mantinely musí zůstat vymezeny, proto je třeba ocenit i zpřesnění úpravy toho, jaká ustanovení jsou kogentní, neboť dřívější dovozování kogentnosti z „povahy ustanovení“ umožňovalo značnou soudní libovůli. Nic nelze zásadně namítat ani proti obecné preferenci relativní neplatnosti oproti neplatnosti absolutní, i když v některých případech půjde **o hranici dosti neostrou**, spočívající např. v rozdílu mezi „běžným“ a „zjevným“ přičením se dobrým mravům.

Poněkud nekoncepční je ovšem kategorie tzv. zdánlivých právních úkonů **v tom rozsahu**, kdy zjevně nejde o vady vůle či o nemožnost zjistit obsah právního jednání, ale o „převlečenou“ absolutní neplatnost. Zákonodárce zde zjevně doběhla jeho přehnaná snaha o relativizaci neplatnosti právních jednání, neboť prostý zákaz předmětných ujednání („zakazuje se“) by nevedl k absolutní, ale pouze relativní neplatnosti, což by ovšem v daných případech nechtěně oslabilo pozici slabší strany.

Dr. Mgr. Daniel Mališ, LL.M.,
advokát

[Mališ Nevrkla Legal, advokátní kancelář, s. r. o.](#)

Longin Business Center
Na Rybníčku 1329/5
120 00 Praha 2

Tel.: +420 296 368 350
Fax: +420 296 368 351
e-mail: law.office@mn-legal.eu

Další články:

- [Byznys a paragrafy, díl 32.: Konkurenční doložka](#)
- [Skryté ujednání v realitní smlouvě - zbytečná hra na schovávanou](#)
- [Odpovědnost člena voleného orgánu dle § 159 OZ a vymezení škody způsobené právnické osobě](#)
- [Vnosy do společného jmění manželů a jejich valorizace v aktuální judikatuře Nejvyššího soudu a Ústavního soudu](#)
- [Právo na přístup ke kamerovým záznamům: střet GDPR, informačního zákona a praxe veřejných institucí](#)
- [Postoupení pohledávky na výživné jako novinka právní úpravy účinné od 1. 1. 2026](#)
- [Jak zahájit provoz mezinárodní letecké linky do České republiky \(EU\): právní požadavky pro aerolinky ze třetích zemí](#)
- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)